

MATERIJALNO KRIVIČNO PRAVO

<https://doi.org/10.7251/CEST1524042M>

UDK 343.85:343.91-053.6

POJAČANI NADZORI I NJIHOVA PRIMJENA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA PREMA MALOLJETNICIMA**prof. dr Ljubinko Mitrović**

redovni profesor na Fakultetu pravnih nauka Panevropskog Univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo Beograd; ljubinko58@gmail.com; ORCID iD: 0000-0002-3809-4183

Sonja Tomašević

diplomirani pravnik, viši stručni saradnik, Ombudsman za djecu Republike Srpske; sonja-mitrovic@hotmail.com

Rezime: Februara 2010. godine, u Republici Srpskoj je donesen prvi i do sada jedini maloljetnički zakon punog naziva Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj. Prema ovom zakonskom tekstu, sistem alternativnih mjera i krivičnih sankcija koje se primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela u Republici Srpskoj (identično je stanje i u druga dva maloljetnička zakona u Bosni i Hercegovini, odnosno maloljetničkim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine)¹ čine: 1. alternativne mjere, i to: a) policijsko upozorenje i b) vaspitne preporuke i 2. krivične sankcije, i to: a) vaspitne mjere, b) kazna maloljetničkog zatvora i c) mjere bezbjednosti.

Vaspitne mjere predstavljaju u praksi ubjedljivo najprimjenjeniju kategoriju krivičnih sankcija, a jedna od njih, ona svakako najprimjenjenija i među njima, jesu pojačani nadzori. Pojačani nadzori, u tri modaliteta predviđena našim zakonodavstvom (od strane roditelja, usvojioca ili staraoca; u drugoj porodici ili od strane nadležnog organa starateljstva) nisu posebna novost poput nekih drugih vaspitnih, odnosno alternativnih mjera u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske i oni su druga, samostalna vrsta vaspitnih mjera, svakako nakon mjera upozorenja i usmjeravanja i prije onih najtežih, zavodskih vaspitnih mjera. Upravo o vaspitnim mjerama pojačanog nadzora i njihovoj primjeni u postupcima prema maloljetnicima biće riječi u ovom referatu.

¹ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku najprije je usvojen u Republici Srpskoj, početkom 2010. godine, a počeo se primjenjivati 1. januara 2011. godine (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 13/2010, mijenjan i dopunjavan - Službeni glasnik Republike Srpske, br. 61/2013 i 68/2020), potom u Brčko distriktu gdje je usvojen u novembru 2011. godine, a počeo se primjenjivati krajem 2012. godine (Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 44/2011), te na kraju i u Federaciji Bosne i Hercegovine, gdje je usvojen početkom 2014. godine, a čija je primjena počela 1. januara 2015. godine (Službeni glasnik Federacije Bosne i Hercegovine, broj 7/2014).

Ključne riječi: maloljetni učinioци krivičnih djela, krivične sankcije, vaspitne mjere, pojačani nadzori.

1. UOPŠTE O KRIVIČNIM SANKCIJAMA PREMA MALOLJETNICIMA

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske od 2010. godine (u daljem tekstu: ZOMRS) propisuje sasvim drukčije alternativne mjere i krivične sankcije za maloljetne učinioce krivičnih djela koje se po mnogo čemu razlikuju od alternativnih mjera i krivičnih sankcija propisanih za punoljetne učinioce krivičnih djela (Mitrović, 2012, 209-328) kako po svojoj sadržini, tako i po svojoj svrsi (nije to ništa neobično i specifično za ovaj zakon, slično stanje imamo i u nizu drugih, savremenih maloljetničkih krivičnih zakona). U svakom slučaju, radi se o zakonom predviđenim mjerama reagovanja društva prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela koje primjenjuju zakonom određeni organi s ciljem zaštite konkretnog društva od kriminaliteta kroz vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloljetnika (Jovašević & Mitrović & Ikanović, 2017, 333-364).

Shodno tome, sistem alternativnih mjera i krivičnih sankcija koje se primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela u Republici Srpskoj (identično je stanje i u druga dva maloljetnička zakona u Bosni i Hercegovini, odnosno maloljetničkim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine) čine: 1. alternativne mjere, i to: a) policijsko upozorenje i b) vaspitne preporuke i 2. krivične sankcije, i to: a) vaspitne mjere, b) kazna maloljetničkog zatvora i c) mjere bezbjednosti.

Na prvi pogled uočljiv je potpuni izostanak imovinskih krivičnih sankcija (pa i novčane kazne), zatim mjera upozorenja ili upozoravajućih sankcija, te svakako pojedinih kazni lišenja slobode (svakako je za napomenuti da maloljetnički zatvor nije onaj zatvor koji je propisan za punoljetne učinioce). Inače, najvažnija kategorija krivičnih sankcija koje se izriču redovno i po pravilu uobičajeno maloljetnim učiniocima krivičnih djela jesu vaspitne mjere, svakako uz dodatnu naznaku da se radi o jedinoj vrsti krivičnih sankcija koja se primjenjuje prema mlađim maloljetnicima (onima koji su u vrijeme izvršenja krivičnog djela imali više od 14 i manje od 16 godina). S druge strane, starijim maloljetnicima, odnosno onima koji su u vrijeme izvršenja djela imali više od 16, a manje od 18 godina, mogu se izricati sve vrste vaspitnih mjera, ali samo pod uslovima predviđenim Zakonom o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, a samo izuzetno može se izreći i maloljetnički zatvor (pod uslovima predviđenim zakonom i kada sud dođe do uvjerenja da se svrha maloljetničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primjenom vaspitnih mjera). Pored navedenih krivičnih sankcija, maloljetnicima je moguće, i to isključivo uz neku od vaspitnih mjera ili uz kaznu maloljetničkog zatvora izricati i mjere bezbjednosti (jedna ili više njih). Shodno tome, maloljetnim učiniocima krivičnih djela kojima je izrečena vaspitna mjera ili

kazna maloljetničkog zatvora, mogu se, pod uslovima predviđenim zakonom, izricati jedna ili više mjera bezbjednosti, i to:

1. obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi,
2. obavezno liječenje od zavisnosti,
3. obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi,
4. zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti,
5. zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama,
6. zabrana približavanja određenom licu i komunikacija sa određenim licem,
7. obavezan psihosocijalni tretman,
8. udaljenje iz zajedničkog domaćinstva i
9. oduzimanje predmeta.

Vaspitne mjere i kazna maloljetničkog zatvora po svom karakteru, svakako jesu prinudne sankcije čija primjena niukom slučaju ne zavisi od volje maloljetnog učinioca krivičnog djela. S druge strane, element represije kod ovih krivičnih sankcija nije zastupljen u snažnijoj mjeri kao kod kazni, pa je posebna svrha vaspitnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora postavljena u okviru opšte svrhe krivičnih sankcija na način da se nadzorom, zatim pružanjem zaštite, brige i pomoći, kao i obezbjeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na vaspitanje maloljetnika, njegov pravilan razvoj i jačanje njegove lične odgovornosti čime se obezbjeđuje njegovo vaspitanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, te ponovno uključivanje maloljetnog učinioca krivičnog djela u društvenu zajednicu (Mitrović, 2009, 121-139). Pored toga, svrha kazne maloljetničkog zatvora jeste svakako i ostvarenje pojačanog uticaja na maloljetnog učinioca krivičnog djela da ubuduće ne vrši krivična djela (specijalna prevencija), ali i uticaja na druge maloljetnike da ne čine krivična djela (generalna prevencija) (Mitrović, 2009, 121-139).

2. VASPITNE MJERE

Vaspitne mjere predstavljaju zakonom određene mjere, odnosno specifične krivične sankcije kojima se ostvaruje zaštita društva od maloljetničkog kriminaliteta putem vaspitanja i prevaspitanja maloljetnika, koje izriče sud prema maloljetnom učiniocu zbog učinjenog krivičnog djela, a koje se sastoje u ograničavanju njihovih sloboda i prava².

Maloljetnom učiniocu krivičnog djela, starijem ili mlađem, mogu se izreći sljedeće vaspitne mjere, i to: a) mjere upozorenja i usmjeravanja, i to: 1) sudski ukor; 2) posebne obaveze i 3) upućivanje u vaspitni centar za maloljetnike; b)

² Vaspitne mjere sa skoro istim karakteristikama, vrstama i uslovima za njihovo izricanje predviđaju i brojni savremeni krivični zakoni, i to: čl. 11-27 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u Republici Srbiji; čl. 74-81 Krivičnog zakonika Republike Slovenije; čl. 90-91 Krivičnog zakonika Ruske Federacije; član 11 Krivičnog zakonika Republike Ukrajine; čl. 74-83 Krivičnog zakonika Sjeverne Makedonije.

vaspitne mjere pojačanog nadzora, i to: 1) pojačani nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca; 2) pojačani nadzor u drugoj porodici ili 3) pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva; c) zavodske mjere, i to: 1) upućivanje u vaspitnu ustanovu; 2) upućivanje u vaspitno-popravni dom ili 3) upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje.

Kriterijumi za primjenu pojedinih krivičnih sankcija prema maloljetnicima, posebno u primjeni vaspitnih mjera, predstavljaju jedno od najkompleksnijih pitanja maloljetničkog sudovanja. Naime, zakonodavac ovlašćuje sud na izricanje "adekvatne" vaspitne mjere, a to će, sasvim je sigurno, biti ona vaspitna mjera koju sudija za maloljetnike smatra u konkretnom slučaju najefikasnijom za vaspitanje, odnosno prevaspitanje maloljetnog učinioca krivičnog djela (Mitrović, 2009, 121-139). Koja će to vaspitna mjera biti, zavisi, prije svega od ličnosti maloljetnika, a zatim i od (pro)ocjene sudije za maloljetnike - kojom se vaspitnom mjerom najefikasnije može ostvariti svrha vaspitnih mjera³. Prilikom izbora vaspitne mjere, sud će u svakom slučaju uzeti u obzir uzrast maloljetnika, stepen njegove duševne

³ Socijalna anamneza je jedan od najvažnijih pisanih dokumenata socijalnog radnika. Ona prati životni put maloljetnika od njegovog rođenja do trenutka u kojem je u njegov život ušao socijalni radnik. Anamnezom se nastoje utvrditi okolnosti koje su djelovale na maloljetnikov razvoj i ponašanje, te odrediti putokaz koji bi mogao pomoći maloljetniku da se opredijeli za ponašanja i mogućnosti koje bi pomogle napretku njegove ličnosti i životnih okolnosti. Socijalna anamneza sadrži: a) opšte podatke maloljetnika: ime i prezime, datum i mjesto rođenja, adresu, telefonski broj, ime roditelja i djevojačko prezime majke; podatke o djetinjstvu, školovanju, školskoj spremi, dodatnim edukacijama ili osposobljavanjima, vještinama i znanjima koja bi maloljetniku mogla pomoći u ostvarenju kvalitetnijeg života, zaposlenosti, bračnom stanju, licima koja žive ili su u bliskom dodiru i imaju uticaja na maloljetnikov život, te na kraju podatke o odnosu maloljetnika prema sebi, porodici, poslu, organizaciji života, aktivnostima, načinu provođenja slobodnog vremena, interesima i sklonostima; b) podatke o porodici maloljetnika: roditeljima, braći i drugim srodnicima koji imaju značajnu ulogu u maloljetnikovom životu, njihovi opšti podaci (starost, obrazovanje, zdravstveno stanje, zaposlenost, socijalni status, mjesto življenja), odnos s navedenim licima, međusobna povezanost i nivo uzajamne spremnosti na pomoć i podršku, te eventualno postojanje nekih drugih lica koja su značajna za maloljetnikov život; c) podatke o zdravstvenom stanju maloljetnika: prošla i sadašnja slika, te eventualna prognoza; ako maloljetnik ima zdravstvenih teškoća, mora se utvrditi odakle su uzimani zdravstveni podaci: izjava maloljetnika, srodnika, medicinska dokumentacija; d) podatke o materijalnim prilikama maloljetnika: redovni i dopunski prihodi, neiskorišćene mogućnosti zarade, postojeće neiskorišćene mogućnosti (pravo na izdržavanje od srodnika, pomoć za njegu i sl.), potrebe koje maloljetnik ne uspijeva zadovoljiti s obzirom na postojeće prihode; e) podatke o stambenim prilikama maloljetnika: sadašnje – udovoljavaju li potrebama s obzirom na broj članova porodice, predviđanja i mogućnosti povoljnijih rješenja, do koje mjere je maloljetnik sposoban sam rješavati stambene probleme, postoji li neko u porodici ko mu može i voljan je pomoći, čiju tuđu pomoć bi bilo realno očekivati i potražiti, da li je s tim u vezi nešto učinjeno; f) mišljenje socijalnog radnika i g) prijedlog socijalnog radnika o mjerama koje treba preduzeti. (vidi šire u: Mitrović, 2011, 323-337).

razvijenosti, njegova psihička svojstva, njegove sklonosti, pobude iz kojih je krivično djelo učinio, dotadašnje vaspitanje, sredinu i prilike u kojima je živio, težinu krivičnog djela, njegovo ponašanje nakon izvršenja krivičnog djela, posebno da li je spriječio ili pokušao da spriječi nastupanje štetne posljedice, da li je nadoknadio ili pokušao nadoknaditi pričinjenu štetu, da li je prema njemu ranije izricana vaspitna mjera ili kazna maloljetničkog zatvora, kao i sve druge okolnosti koje mogu biti od uticaja za izricanje adekvatne vaspitne mjere kojom će se na najbolji način postići svrha primjene vaspitnih mjera (Simović et al., 2021b, 132-143). Dodatno, treba svakako imati u vidu i zakonsku obavezu sudije za maloljetnike prema kojoj on prednost u izricanju vaspitnih mjera mora uvijek da daje mjerama upozorenja i usmjeravanja, zatim mjerama pojačanog nadzora, i na kraju zavodskim vaspitnim mjerama (odnosno maloljetničkom zatvoru) (Mitrović, 2009, 121-139).

3. POJAČANI NADZORI

U sistemu vaspitnih mjera propisanih našim maloljetničkim zakonodavstvom, druga vrsta vaspitnih mjera jesu mjere pojačanog nadzora (Jovašević, 2006, 189–209). Po mnogima, radi se o “najpopularnijim” vaspitnim mjerama vaninstitucionalnog tretmana⁴ koje u praksi imaju i najčešću primjenu (Batričević, 2010, 321–337). Uz to, ove mjere predstavljaju alternativu institucionalnom tretiranju maloljetnika i zbog određenih prednosti u odnosu na smještanje maloljetnika u institucije široko su zastupljene u savremenoj praksi (Gurda, 2013, 226). Izriču se maloljetnom učiniocu krivičnog djela (kako mlađem, tako i starijem) kada je za njegovo vaspitanje i razvoj potrebno preduzeti trajnije mjere vaspitanja i prevaspitanja, uz odgovarajući stručni nadzor i pomoć (Uzelac, 1996, 11–19), a pri tom nije potrebno maloljetnikovo potpuno izdvajanje iz dotadašnje sredine⁵. Ove vaspitne mjere se izvršavaju na slobodi, bez dodatne

⁴ Slično stanje imamo i u Hrvatskoj gdje “najčešće izricana sankcija u našoj praksi jest mjera pojačane brige i nadzora (u daljnjem tekstu: PBIN), koja se od početka primjene ZSM/1997 pa sve do danas u prosjeku izriče u oko 35 % slučajeva godišnje. Godine 1998. PBIN je bio izrečen gotovo svakom drugom osuđenom maloljetniku (48,2 %), a 2013. svakom trećem (31,6 %). Navedeni podaci potvrđeni su i u analizi sudske prakse, s tim da je uočeno kako se mjera PBIN rijetko izriče samostalno jer sudovi često koriste zakonsku mogućnost i uz nju izriču posebne obveze ili mjeru pridržaj izricanja maloljetničkog zatvora. U gotovo jednakom opsegu izriču se i posebne obveze koje su donošenjem ZSM/1997 postale samostalne odgojne mjere te se od 2002. godine, uz manje oscilacije, izriču u oko 30 % slučajeva godišnje (2002. 34,9 %; 2007. 31,5%; 2009. 35,8 %, 2014. 33,9%). Sudska ih praksa ipak još uvijek doživljava kao “pomoćne mjere” jer ih sudovi jako rijetko izriču samostalno, a znatno češće u kombinaciji s mjerom pojačane brige i nadzora ili uz mjeru pridržaj izricanja maloljetničkog zatvora”. (više u: Radić, 2017, 83-115).

⁵ Vaspitna mjera pojačanog nadzora izrečena učiniocu krivičnog djela u vrijeme kada je bio maloljetan ne može ostati ako je u vrijeme odlučivanja o žalbi on već postao punoljetan (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1706/2000 od 23. januara 2001. godine).

institucionalizacije maloljetnika i bez njegovog odvajanja iz dotadašnje socijalne, životne i radne sredine. Pojačani nadzori su svakako najpogodniji za realizaciju koncepcije prema kojoj se suzbijanje maloljetničke delinkvencije može najbolje ostvariti primjenom mjera postupanja, odnosno pojačanog nadzora prema maloljetniku na slobodi. Kao takve, mjere pojačanog nadzora najpogodnije djeluju na maloljetne učinioce krivičnih djela kod kojih se zbog nedovoljne brige i nadzora onih koji su bili dužni da se o njima staraju, razvio viši stepen vaspitne zapuštenosti, tako da se i samo izvršenje konkretnog krivičnog djela javlja kao posljedica te zapuštenosti (Sržentić & Stajić & Lazarević, 1978, 502). Zasigurno je da se intenzivnim stručnim radom u instituciji mogu postići odgovarajući rezultati, međutim, u određenom smislu to predstavlja oblik rada u vještačkoj (“eksperimentalnoj”) sredini, tako da postoji konstantni rizik kako će se maloljetnik snaći kada se nakon otpuštanja iz institucije vrati u svoju “prirodnu” sredinu (Gurda, 2013, 226).

Naš zakonodavac propisuje tri vaspitne mjere pojačanog nadzora, i to: 1) pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca, 2) pojačani nadzor u drugoj porodici i 3) pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva. Shodno tome, pored vlastite porodice, mjere pojačanog nadzora mogu da se ostvaruju (izvršavaju) i u drugoj porodici, odnosno od nadležnog organa starateljstva, te prema tome, po pitanju brige i nadzora nad maloljetnikom mogu da se pojave tri subjekta sa istim obavezama (vlastita i druga porodica, te nadležni organ starateljstva). Značajnim treba svakako naglasiti da prilikom sprovođenja prve dvije vaspitne mjere pojačanog nadzora, sud određuje da nadležni organ starateljstva ima obavezu da provjerava izvršenje mjere pojačanog nadzora, te da pruža pomoć roditelju, usvojiocu ili staraocu, odnosno drugoj porodici (član 37 stav 3 i član 38 stav 3 ZOMRS). U suštini, radi se o uspostavljanju nad maloljetnikom posebnog društvenog nadzora u smislu zaštite i pomoći maloljetniku.

I pored niza razlika u pogledu propisanih vaspitnih mjera i njihovih naziva, pojačani nadzori imaju puno toga zajedničkog. Primjera radi, prilikom izricanja neke od pobrojanih vaspitnih mjera pojačanog nadzora, sudija za maloljetnike ne određuje vrijeme njihovog trajanja (to ukazuje na relativnu određenost ovih vaspitnih mjera), već zavisno od rezultata koji su postignuti primjenom pojačanog nadzora odlučuje o njihovoj obustavi ili zamjeni nekom drugom vaspitnom mjerom (Simović et al., 2021a, 242-252). Iz navedenog proizilazi da mjere pojačanog nadzora pretpostavljaju da će roditelji, usvojioci ili staraoci, odnosno porodica koja je primila maloljetnika, te organ starateljstva kome je povjeren pojačani nadzor, savjesno ispunjavati određene im obaveze, ali i imati intenzivnu komunikaciju sa sudom koji je izrekao ove vaspitne mjere i koji je pozvan da bude stalno na kursu popravljavanja ponašanja maloljetnog učinioca krivičnog djela (Simović et al., 2021a, 242-252).

U pravnoj teoriji se ističe niz prednosti vezanih za primjenu vaninstitucionalnih vaspitnih mjera pojačanog nadzora prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela. Naime, bez obzira na to koliko dobro bio organizovan tretman resocijalizacije i prevaspitanja maloljetnika u institucionalnim uslovima,

odnosno u kazнено-popravnim ili vaspitnim ustanovama, on je uvijek praćen u većoj ili manjoj mjeri štetnim uticajima po njega, koji su upravo vezani za izdvajanje maloljetnog lica iz dotadašnje socijalne sredine i njegovo smještanje u novu zatvorenu ustanovu, što kod njega može izazvati dodatne psihičke traume većeg ili manjeg intenziteta, a što sve u krajnjoj liniji dodatno usložnjava efikasnost sprovođenja postupka primijenjenog prema njemu (Simović et al., 2021a, 242-252).

Tokom izvršenja neke od mjera pojačanog nadzora, a imajući u vidu postignuti uspjeh u prevaspitanju i resocijalizaciji maloljetnika, sud može obustaviti njeno dalje izvršenje ili je zamijeniti drugom vaspitnom mjerom kojom se uspješnije postiže svrha vaspitnih mjera, s tim što se izvršenje pojačanog nadzora ne može obustaviti prije isteka roka od šest mjeseci, s tim da se do isteka ovog roka može izvršiti zamjena izrečene vaspitne mjere, pod uslovima predviđenim zakonom (član 35 stav 7 ZOMRS).

Takođe, čini se važnim posebno naglasiti mogućnost da sud, prilikom izricanja neke od vaspitnih mjera pojačanog nadzora, može maloljetnom učiniocu krivičnog djela odrediti jednu ili više tzv. posebnih obaveza, ukoliko je to potrebno radi uspješnijeg i potpunijeg izvršenja izrečene vaspitne mjere pojačanog nadzora (član 40 ZOMRS). Ovdje se radi upravo o onim posebnim obavezama koje predstavljaju i samostalnu vrstu vaspitnih mjera upozorenja i usmjeravanja. U takvoj situaciji, posebne obaveze (koje su u konkretnoj situaciji dopunskog karaktera) traju, u pravilu, onoliko vremena koliko traje i izrečena mjera pojačanog nadzora, s tim da sud može u tom vremenu izmijeniti ili obustaviti posebne obaveze koje je uz pojačani nadzor odredio.

3.1. Pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca

Prva od vaspitnih mjera pojačanih nadzora (i od pojačanih nadzora najprimjenjenija) jeste pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca. Čini nam se da su dva ključna razloga za to: prvi, ova vaspitna mjera skoro da ništa ne košta društvo (što je džaba i Bogu je milo) i drugi, ona je sasvim dovoljna za kategoriju onih roditelja koje nazivamo odgovornim. Pri tome svakako treba imati u vidu da porodica u problemu zvanom maloljetnička delinkvencija ima veliki značaj, a delinkventno ponašanje maloljetnika veoma često se pripisuje raznovrsnim propustima i problemima unutar porodice (Simović et al., 2021b, 132-143).

Polazeći od ideje da je porodica najprirodnija sredina za podizanje i vaspitanje mladih ljudi, danas se u maloljetničkom krivičnom pravu daje prednost onim sankcijama koje se izvršavaju u krugu maloljetnikove porodice. Preimущества ove mjere su očigledna, jer se porodici, kao najvažnijoj karici u procesu vaspitanja daje još jedna šansa da izvrši vaspitni uticaj na maloljetnika koji je prekršio pravne norme (Simović et al., 2021b, 132-143). Na kraju krajeva, tu ideju zagovaraju i Pekinška pravila tako što preporučuju državama potpisnicama da se maloljetnik ne odvaja od roditeljskog nadzora, osim ako to nije nužno zbog okolnosti njegovog slučaja (Pravilo 18.2). Osim toga, u Pravilu 19.1 izraženo je načelno gledište o najmanjoj mogućoj primjeni institucionalnih mjera, tako da smještaj maloljetnika u

ustanovu bude “krajnje sredstvo i smije trajati najkraće potrebno vrijeme” (Simović et al., 2021a, 242-252).

Proučavanje kriminogenog uticaja porodice koncentrisalo se, prije svega, oko problema uticaja tzv. “razorene porodice” na daljnji razvoj maloljetnika, jer je upravo defekt te “osnovne ćelije društva” ishod svih mogućih kasnijih poremećaja (Zvonarević, 1981, 642). Oduvijek se smatralo da su porodica i škola dva najveća prijatelja djeteta – maloljetnika, te da od njihovog odnosa prema njemu zavisi i njegov kasniji odnos prema porodici, ali i društvu (Govedarica, 2013, 5). U njima maloljetnik stiče obavezu da poštuje osnovne ljudske i životne vrijednosti, on u porodici izgrađuje svoj karakter i uči da cijeni osjećaje razumijevanja i tolerancije, a sve to ukomponovano daje priliku maloljetniku da se psihofizički razvija u jednu kompletnu ličnost koja neće ići u pravcu devijantnog ponašanja (Govedarica, 2013, 5).

Socioekonomski status porodice maloljetnog delinkventa, odnosno pripadnost njegove porodice određenim društvenim slojevima, takođe se uzima kao faktor koji može uticati na pojavu kriminaliteta kod ove populacije stanovništva (Govedarica, 2013, 5). U tom kontekstu su siromaštvo, bogatstvo i socioekonomski uslovi uopšte u kojima porodica živi u okviru određenog društvenog sloja dovođeni u usku vezu sa obilježjima ličnosti, oblicima ponašanja i reagovanja, psihičkim poremećajima i različitim bolestima (Miković, 2004, 87). Kao pokazatelji ovog segmenta porodice mogu da budu visina prihoda porodice, zanimanje i zaposlenost roditelja, nivoi obrazovanja i radne kvalifikacije, uslovi stanovanja, brojnost porodice i sl. (Govedarica, 2013, 16).

Vaspitnu mjeru pojačanog nadzora roditelja, usvojioca ili staraoca sud će izreći u onim slučajevima kada utvrdi da je izvršenje krivičnog djela od strane maloljetnika u vezi sa takvom njegovom vaspitnom zapuštenošću ili određenim njegovim psihofizičkim karakteristikama koje zahtijeva izricanje trajnijih mjera vaspitanja, prevaspitanja, odnosno liječenja uz odgovarajući nadzor, a nije potrebno njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine, te da je do takve vaspitne zapuštenosti maloljetnika došlo usljed toga što su roditelji, usvojlac ili staralac propustili vršiti potreban nadzor nad maloljetnikom, a u mogućnosti su da takav nadzor vrše (Grupa autora, 2005, 347-412). Dakle, pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca (član 37 ZOMRS) sud izriče ako su roditelji, usvojlac ili staralac propustili da vrše potrebnu brigu i nadzor nad maloljetnikom, a u mogućnosti su da vrše ovakvu brigu i nadzor. Za primjenu ove vaspitne mjere potrebno je da sud utvrdi da se radi o roditelju, usvojiocu ili staraocu koji su inače “zdravi”, te da je krivično djelo koje je učinio maloljetnik rezultat njihove nedovoljne brige i pažnje (Simović et al., 2021b, 132-143). Za odluku suda su takođe veoma važni podaci o eventualnom prisustvu porodične patologije kao što je nasilje u porodici ili bolesti zavisnosti kod roditelja, istorija činjenja krivičnih djela i slično (Radulović, 2010, 109). Radi se o licima koja su u mogućnosti i od kojih se osnovano očekuje da vrše pojačani nadzor nad životom, radom i ponašanjem maloljetnika. Stoga je prije izricanja ove mjere potrebno da se ispita stav ovih lica kako bi se utvrdilo da li su oni spremni da se prihvate složenog zadatka u primjeni

ove vaspitne mjere. To se najčešće može izvesti “socijalnom anketom” (Simović et al., 2021a, 242-252). Spособnost roditelja, usvojioca ili staraoca da vrše pojačanu brigu i nadzor trebalo bi posmatrati u svoj složenosti ovih funkcija koje podrazumijevaju kako određene subjektivne kapacitete koje roditelji treba da posjeduju, tako i realne mogućnosti da se na ovom planu postignu pozitivni rezultati (Radulović, 2010, 109).

U dosadašnjoj sudskoj praksi ove vaspitne mjere su veoma često izricane maloljetnicima. U pravilu, maloljetni učinilac ostaje u svojoj porodici, što je svakako velika prednost, čak i u onim situacijama kada odnosi u porodici nisu harmonični, a bez teškoća on nastavlja sa školovanjem ili odlaženjem na posao i sl.. Ove vaspitne mjere malo koštaju društvo jer su veoma ekonomične, što takođe predstavlja prednost zbog koje su ove mjere često izricane (Jovašević, 2008, 189–216).

Ova vaspitna mjera može da traje najkraće šest mjeseci, a najduže dvije godine, s tim što sud naknadno odlučuje o njenom prestanku. Kada izrekne ovu mjeru, sud daje roditelju, usvojiocu ili staraocu potrebna uputstva i nalaže mu određene dužnosti u pogledu aktivnosti i radnji koje treba da preduzme s ciljem vaspitavanja maloljetnika, njegovog liječenja i otklanjanja štetnih uticaja na njega (Simović et al., 2021a, 242-252). Najčešće se radi o dužnostima u vezi sa školovanjem maloljetnika, njegovim liječenjem, zabranom posjećivanja određenih mjesta ili priredbi, odnosno zabranom druženja sa određenim licima koja na njega štetno djeluju.

Roditelju, usvojiocu ili staraocu maloljetnika u izvršenju ove vaspitne mjere mogu da se daju određena uputstva i savjeti, naročito u pogledu toga kako maloljetnik da koristi svoje slobodno vrijeme. Takođe, sud može da odredi da nadležni organ starateljstva provjerava izvršenje izrečene vaspitne mjere, kao i da ukazuje pomoć (moralnu, materijalnu, psihološku, savjetodavnu) roditelju, usvojiocu ili staraocu u izvršenju ove mjere. Kada organ starateljstva koji je zadužen za sprovođenje ove mjere utvrdi da roditelj, usvojilac ili staralac ne postupa po uputstvima koja su mu data i ne saraduje sa stručnim licem, o tome obavezno obavještava tužioca za maloljetnike koji može sudu da podnese prijedlog radi obustave izvršenja izrečene vaspitne mjere ili njene zamjene drugom, podrazumijeva se, težom vaspitnom mjerom. Drugim riječima, izvršenje ove mjere nije prepušteno spontanom djelovanju roditelja, već je programirano sa definisanim obavezama i instrukcijama koje roditelji, usvojilac ili staralac treba da slijede i koje kontrolišu organ starateljstva i sud (Radulović, 2010, 110).

Izvršenje vaspitne mjere pojačanog nadzora od strane roditelja, usvojioca ili staraoca počinje danom kada se roditelju, usvojiocu ili staraocu maloljetnika dostavi izvršna sudska odluka kojom je izrečena vaspitna mjera (član 139 ZOMRS). U izvršenju ove vaspitne mjere obaveza je roditelja, odnosno usvojioca ili staraoca maloljetnika da izvršavaju naloge i uputstva sudije za maloljetnike, te da nadležnom organu starateljstva u svakom trenutku omoguće provjeru izvršenja vaspitne mjere i prihvate pomoć ukazanu u cilju njenog izvršenja. To podrazumijeva aktivan odnos i saradnju roditelja, odnosno usvojioca ili staraoca maloljetnika sa organom

starateljstva i sudom. Sva eventualna neslaganja u izvršenju ove vaspitne mjere do kojih može doći između roditelja, odnosno usvojioca ili staraoca maloljetnika, s jedne strane i organa starateljstva, s druge strane, rješava sud koji je izrekao ovu vaspitnu mjeru. Postupanje i sadržaj rada maloljetnika u izvršenju ove vaspitne mjere zasniva se na programu postupanja sa maloljetnikom koji je sačinjen od strane organa starateljstva.

Izvršenje ove vaspitne mjere pažljivo prati sudija za maloljetnike koji je pojačani nadzor i izrekao. S tim u vezi, propisana je obaveza roditelja, usvojioca ili staraoca maloljetnika, odnosno organa starateljstva da u rokovima propisanim zakonom obavještavaju sudiju za maloljetnike o toku i rezultatima izvršenja ove vaspitne mjere. S druge strane, posebno je naglašena obaveza organa starateljstva da bez odlaganja obavijesti sudiju i tužioca za maloljetnike o razlozima koji otežavaju izvršenje ove vaspitne mjere.

3.2. Pojačani nadzor u drugoj porodici

Pojačani nadzor u drugoj porodici (član 38 ZOMRS) jeste vaspitna mjera uvedena u domaće krivično zakonodavstvo novelom Krivičnog zakonika FNRJ iz 1959. godine. Od njenog uvođenja u domaće zakonodavstvo do danas, ona je veoma sporadično izricana (što je sasvim razumljivo imajući u vidu naš tradicionalan odnos prema učiniocu krivičnog djela, pa bio on i maloljetnik), te nisu rijetki zahtjevi da se ova mjera briše iz registra sankcija za maloljetnike (kako je to urađeno u prekršajnom maloljetničkom zakonodavstvu Republike Srpske). Razlozi za ovako nešto prvenstveno su vezani za teškoće u pronalaženju adekvatne porodice u kojoj bi se ova mjera pojačanog nadzora izvršavala.

Pojačani nadzor se izriče u onim situacijama kada roditelji, usvojilac ili staralac maloljetnika nisu u mogućnosti da nad njim vrše nadzor ili kada se od njih to ne može s osnovom očekivati, pa se maloljetnik smješta u drugu porodicu koja je voljna da ga primi, a u toj porodici postoje realne mogućnosti da se nad maloljetnikom vrši pojačani nadzor (Simović et al., 2021a, 242-252). Ova druga porodica u koju se maloljetnik smješta, u pravilu, ne bi trebalo da bude porodica koja je potpuno nepoznata maloljetniku, a upućivanje maloljetnika u drugu porodicu ne bi trebalo istovremeno da bude praćeno mijenjanjem škole ili posebno njegovog mjesta boravišta. Mjera pojačanog nadzora u drugoj porodici se u osnovi i zasniva na toj klasičnoj kriminološko-etiolološkoj koncepciji, pa i notornoj činjenici da je uticaj porodice, a naročito negativan efekat tzv. porodične patologije, često od ogromnog značaja kao važan generator maloljetničke delinkvencije, isto kao što, obrnuto, uticaj tzv. sređenih porodičnih odnosa, odnosno relacija među članovima porodice koje imaju potreban stepen sklada, predstavlja snažnu barijeru za upuštanje maloljetnika u vršenje krivičnih djela, te na poseban način funkcioniše kao vid svojevrsne faktičke socijalne “imunizacije” maloljetnika od činjenja krivičnih djela (Simović et al., 2021a, 242-252).

Da bi se ovaj oblik pojačanog nadzora uopšte primijenio neophodno je da sud, prije svega, u postupku utvrdi nemogućnost roditelja, usvojilaca ili staralaca da

vrše nadzor nad maloljetnikom (u suprotnom određuje se pojačani nadzor ovih lica). To u svakom slučaju znači da ova lica nisu u stanju da vrše pojačani nadzor ili se to od njih ne može osnovano očekivati. U suštini, prednje znači da ova lica nemaju, odnosno ne ispunjavaju neophodne pretpostavke koje garantuju uspjeh ove vaspitne mjere (npr. ako je u porodici prisutan alkoholizam, narkomanija, prostitucija, teže bolesti i sl.). To se najčešće dešava kada je u matičnoj porodici prisutan kriminalitet, alkoholizam, narkomanija, prostitucija, porodično nasilje i druge forme socijalne i porodične patologije, zatim zbog trajnih i teških bolesti roditelja, usvojioca ili staraoca, ako je porodica razorena zbog smrti, razvoda, napuštanja ili iz drugih razloga koji ukazuju na to da se ne može očekivati da se u okviru prirodne porodice sprovodi briga i nadzor maloljetnika (Simović et al., 2021a, 242-252). No, ona postoji i kada ova lica nisu spremna, odnosno nisu saglasna da nad maloljetnikom vrše nadzor, iako bi, objektivno uzeto, bili u mogućnosti da takav nadzor vrše.

S druge strane, za izvršenje ove vaspitne mjere neophodan preduslov jeste postojanje druge porodice koja je voljna da primi maloljetnika i da se stara o njemu, odnosno treba da postoji porodica koja je u stanju da utiče na ponašanje maloljetnika. Uslov da postoji volja da se maloljetnik prihvati ispunjen je onda kada se utvrdi da su motivi porodice takvi da se na osnovu njih može zaključiti da postoji visok stepen pozitivne emotivne zainteresovanosti za maloljetnika, što je značajna garancija da će se realizovati svrha primjene ove sankcije (Radulović, 2010, 114). Na prijedlog nadležnog organa starateljstva, porodicu u koju se smješta maloljetni učinilac krivičnog djela, odnosno u kojoj se izvršava ova vaspitna mjera određuje sudija za maloljetnike koji je sudio u prvom stepenu.

Prilikom izricanja ove vaspitne mjere sud određuje da nadležni organ starateljstva provjerava njeno izvršenje, te da ukazuje potrebnu pomoć porodici u koju je maloljetnik smješten. Kada organ starateljstva koji je zadužen za sprovođenje ove vaspitne mjere utvrdi da porodica u kojoj je maloljetni delinkvent smješten ne postupa po posebnim uputstvima ili ne saraduje sa stručnim licem, o tome obavezno obavještava tužioca za maloljetnike koji sudu podnosi prijedlog da se obustavi izvršenje izrečene mjere ili da se ova mjera zamijeni nekom drugom vaspitnom mjerom. Pomoć organa starateljstva može da bude neophodna u cijelom toku izvršavanja mjere i po pravilu se realizuje davanjem savjeta za rješavanje konflikata nastalih između porodice i maloljetnika, u konsultovanju stručnjaka određenog profila, u slučaju problema u školi, na radu, u odnosima sa vršnjacima, u rješavanju zdravstvenih i drugih sličnih teškoća (Simović et al., 2021a, 242-252).

Pojačani nadzor u drugoj porodici može da traje najmanje šest mjeseci, a najviše dvije godine, s tim što sud naknadno odlučuje o prestanku pojačanog nadzora. Izvršenje ove vaspitne mjere obustavlja se, u svakom slučaju, kada roditelji, usvojioc ili staralac maloljetnika steknu mogućnost da nad njim vrše pojačani nadzor ili kada prema rezultatu izvršenja ove vaspitne mjere prestane potreba za pojačanim nadzorom.

Postupak izvršenja pojačanog nadzora u drugoj porodici počinje prijemom izvršne sudske odluke (koja je prethodno dostavljena maloljetnom učiniocu

krivičnog djela) od strane nadležnog organa starateljstva. Organ starateljstva nakon prijema odluke upućuje maloljetnika u porodicu koja je određena sudskom odlukom. Međusobna prava i obaveze koja se tiču izvršenja pojačanog nadzora uređuju se pisanim ugovorom koji zaključuju nadležni organ starateljstva i porodica u koju se maloljetnik smješta. Porodica u koju je maloljetnik smješten dužna je da nadležnom organu starateljstva omogućiti provjeru izvršenja vaspitne mjere i prihvati ponuđenu pomoć radi ostvarivanja svrhe vaspitne mjere (čl. 142-145 ZOMRS).

Tokom izvršenja mjere pojačanog nadzora u drugoj porodici, maloljetnik se djelimično izdvaja iz svoje porodice, s tim da on, u pravilu, održava veze i sa svojom porodicom (pod uslovom da sudija za maloljetnike koji prati i kontroliše izvršenje pojačanog nadzora, na prijedlog organa starateljstva, drukčije ne odluči).

Tokom izvršenja ove vaspitne mjere, obaveza je porodice u koju je maloljetnik smješten da izvršava naloge i uputstva sudije za maloljetnike, te da nadležnom organu starateljstva omogućiti provjeru izvršenja vaspitne mjere i prihvati pomoć ukazanu s ciljem njenog odgovarajućeg izvršenja (Ćorović, 2015, 253-255). U svakom slučaju, podrazumijeva se aktivan odnos i saradnja porodice u koju je maloljetnik smješten sa organom starateljstva i sudijom za maloljetnike. Sva eventualna neslaganja u izvršenju ove vaspitne mjere do kojih može doći između porodice u koju je smješten maloljetnik, s jedne strane i organa starateljstva, s druge strane, rješava sud koji je izrekao ovu vaspitnu mjeru. Postupanje i sadržaj rada maloljetnika u izvršenju ove vaspitne mjere zasniva se na programu postupanja sa maloljetnikom koji je sačinjen od strane organa starateljstva.

Izvršenje mjere pojačanog nadzora u drugoj porodici pažljivo prati sudija za maloljetnike koji je tu mjeru i izrekao. Shodno tome, propisana je obaveza porodice u koju je maloljetnik smješten, odnosno nadležnog organa starateljstva koji je učestvovao u smještanju maloljetnika kod druge porodice da u rokovima propisanim zakonom obavještavaju sud o toku i rezultatima izvršenja ove vaspitne mjere. S druge strane, posebno je naglašena obaveza organa starateljstva da bez odlaganja obavijesti sud i tužioca za maloljetnike o razlozima koji otežavaju izvršenje ove vaspitne mjere. Ukoliko se prilike u porodici u koju je smješten maloljetnik toliko izmijene da otežavaju dalje izvršenje ove vaspitne mjere, sud koji je izrekao ovu vaspitnu mjeru može po službenoj dužnosti ili na prijedlog tužioca za maloljetnike, odnosno nadležnog organa starateljstva odrediti smještaj maloljetnika u neku drugu porodicu (Simović et al., 2021a, 242-252).

3.3. Pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva

Pojačani nadzor nadležnog organa socijalnog staranja, odnosno organa starateljstva (Jovašević, 2006, 1055-1087) predstavlja vaspitnu mjeru koja je u domaće krivično pravo uvedena 1959. godine, tačnije prilikom novele Krivičnog zakonika FNRJ. Radi se o vaspitnoj mjeri koja se izriče u onim situacijama kada roditelji, odnosno usvojilac ili staralac maloljetnika nisu u mogućnosti da nad njim vrše pojačani nadzor, s tim da nisu ispunjeni uslovi ni za izricanje vaspitne mjere pojačanog nadzora u drugoj porodici (Vranj, 2004, 407). U suštini, radi se o onim

situacijama kada nijedna od prethodne dvije vaspitne mjere pojačanog nadzora ne može da bude primijenjena, pa se maloljetni učinilac stavlja pod pojačani nadzor organa starateljstva (Simović et al., 2021a, 242-252).

Razlozi zbog kojih roditelji, usvojlac ili staralac nisu u mogućnosti da vrše pojačani nadzor nad maloljetnikom mogu biti različiti, a uzrok tome mogu biti nesređeni bračni ili porodični odnosi, teška bolest, dugotrajno odsustvo roditelja, usvojioca ili staraoca ili njihova sklonost ka asocijalnom ponašanju (Grupa autora, 2005, 347-412). Međutim, kako pri izvršenju ove vaspitne mjere maloljetnik ostaje da živi kod roditelja, usvojioca ili staraoca, stanje u primarnoj porodici maloljetnika mora biti takvo da ono ne onemogućava ostvarenje svrhe vaspitnih mjera – obezbjeđenje vaspitanja, prevaspitanja i pravilnog razvoja maloljetnika (Grupa autora, 2005, 347-412). Stoga nema mjesta izricanju ove mjere ako roditelji, usvojlac ili staralac maloljetnika nemaju nikakvih pedagoških mogućnosti ili se ne žele angažovati u vaspitanju ili prevaspitanju maloljetnika. Izricanje ove vaspitne mjere ima smisla samo ako roditelji, usvojlac ili staralac imaju bar minimum mogućnosti i spremnosti da učestvuju u procesu vaspitanja, prevaspitanja i obezbjeđenja pravilnog razvoja maloljetnika (Grupa autora, 2005, 347-412).

Vaspitna mjera pojačanog nadzora nadležnog organa starateljstva je relativno neodređenog trajanja (Grupa autora, 2005, 347-412). Prilikom izricanja mjere sud ne određuje njeno trajanje nego o tome odlučuje naknadno u zavisnosti od postignutih vaspitnih rezultata, s tim da njeno trajanje ne može biti kraće od šest mjeseci ni duže od dvije godine. Ona, dakle, traje ili do isteka zakonskog roka trajanja od dvije godine ili do odluke suda kojom se obustavlja njeno izvršenje ili se ona zamjenjuje drugom vaspitnom mjerom (Grupa autora, 2005, 347-412). Cijelo vrijeme trajanja ove mjere, maloljetnik ostaje kod svojih roditelja, usvojioca ili drugih lica koja se o njemu staraju što praktično znači da primjenom ove vaspitne mjere maloljetnik ostaje i u svojoj dotadašnjoj socijalnoj sredini. Prilikom izricanja ove vaspitne mjere naročito su od značaja i podaci o maloljetnikovoj ličnosti.

U svakom slučaju, pojačani nadzor nad maloljetnikom (odnosno njegovim ponašanjem, životom, školovanjem ili radom) neposredno vrši određeno službeno lice nadležnog organa starateljstva. Isto tako, ovaj pojačani nadzor nad maloljetnikom može da vrši i neko drugo stručno lice koje odredi organ starateljstva, s tim da to može da bude i stručno lice na nivou lokalne zajednice koje se dobrovoljno javi za obavljanje ove dužnosti (Ćorović, 2015, 253-255).

Organ starateljstva brine o školovanju maloljetnika, njegovom zaposlenju, odvajanju iz sredine koja na njega štetno utiče, potrebnom liječenju i sređivanju prilika u kojima živi (Simović et al., 2021a, 242-252). Prema specifičnostima i potrebama konkretnog slučaja, maloljetniku se pomaže da uredno i uspješno ispunjava svoje školske obaveze, da se zaposli, ako postoji potreba da se liječi ili da se uključi u određeni tretman i dr. Na planu socijalizacije, maloljetniku se pruža pomoć u tome da se uspješno odupre negativnim iskušenjima (Radulović, 2010, 121). Pri tome su drugi državni organi, vaspitne, obrazovne ili druge ustanove obavezne da pomažu stručnom licu organa starateljstva u sprovođenju izrečene vaspitne mjere (Jovašević & Stevanović, 2008, 113 i 134). Kada organ starateljstva

koji je zadužen za sprovođenje ove vaspitne mjere utvrdi da roditelj ne postupa po izdatim mu uputstvima ili ne saraduje sa stručnim licem, o tome odmah obavještava tužioca za maloljetnike koji sudu podnosi prijedlog da se izrečena mjera obustavi od daljeg izvršenja ili da se pak zamijeni drugom vaspitnom mjerom (Ćorović, 2015, 253-255).

Prema odredbi člana 146 ZOMRS za izvršenje vaspitne mjere pojačanog nadzora organa starateljstva nadležan je organ starateljstva po mjestu prebivališta, odnosno boravišta maloljetnika u vrijeme kada je odluka kojom je izrečena vaspitna mjera pojačanog nadzora postala izvršna. Postupak izvršenja ove vaspitne mjere započinje prijemom izvršne sudske odluke kojom je izrečena vaspitna mjera pojačanog nadzora u nadležnom organu starateljstva. Odmah po prijemu sudske odluke, organ starateljstva određuje službeno lice organa starateljstva ili drugo stručno lice koje će vaspitnu mjeru sprovođiti i o tome odmah obavještava sudiju za maloljetnike koji je sudio u prvom stepenu. Nakon što je odlukom organa starateljstva određeno, stručno lice kome je povjereno provođenje ove vaspitne mjere sačinjava program rada sa maloljetnikom, u skladu sa uputstvima sudije za maloljetnike i nadležnog organa starateljstva.

Za cijelo vrijeme trajanja ove vaspitne mjere, maloljetnik ostaje kod svojih roditelja, usvojioca ili drugih lica koja se o njemu staraju. S druge strane, zakonom je propisana obaveza za sve državne organe, odnosno vaspitne, obrazovne, zdravstvene i druge ustanove da stručnom licu koje sprovodi ovu vaspitnu mjeru pruže pomoć, a roditelj, usvojilac ili staralac dužni su da obavijeste stručno lice o prilikama koje otežavaju izvršenje ove vaspitne mjere.

O toku izvršavanja mjere i njenim rezultatima organ starateljstva dužan je redovno izvještavati sud koji je izrekao mjeru. Na osnovu tih izvještaja sud donosi odluku o obustavi vaspitne mjere ili o njenoj zamjeni drugom vaspitnom mjerom.

Prilikom izricanja vaspitne mjere pojačanog nadzora nadležnog organa starateljstva sudija za maloljetnike može maloljetnom učiniocu krivičnog djela odrediti jednu ili više posebnih obaveza, u slučaju kada je to potrebno za uspješnije izvršenje izrečene vaspitne mjere. U tom slučaju, stručno lice nadležnog organa starateljstva vrši nadzor i nad izvršavanjem tih posebnih obaveza od strane maloljetnika, te i o tome ono izvještava sud (Grupa autora, 2005, 347-412).

3.4. Posebne obaveze uz pojačani nadzor

Uz neku, odnosno prilikom izricanja neke od vaspitnih mjera pojačanog nadzora sud može maloljetniku da odredi jednu ili više posebnih obaveza (član 40 ZOMRS). Radi se o onim posebnim obavezama koje zakonodavac predviđa i kao samostalne vaspitne mjere, odnosno kao zasebnu vrstu mjera upozorenja i usmjeravanja (iz člana 35 ZOMRS). U svakom slučaju, sud može maloljetnom učiniocu krivičnog djela uz pojačani nadzor odrediti i neku od posebnih obaveza na isti način, sa istom sadržinom i u istom trajanju (ne mogu trajati duže od vaspitnih mjera pojačanog nadzora), kao što se uopšte u postupku prema maloljetnicima izriču ove krivične sankcije, odnosno vaspitne mjere, s tim što u okviru određenog

vremena njihovog izvršenja pojedine posebne obaveze mogu da se izmijene ili ukinu, zavisno od rezultata prevaspitavanja koji su postignuti (Simović et al., 2021a, 242-252). Kumulacija pojačanog nadzora i posebnih obaveza, individualizovana uzimanjem u obzir svih karakteristika ličnosti maloljetnika i sredine u kojoj živi, omogućava maksimalno prilagođavanje vaspitnih mjera koje su preduzete u okviru krivičnog postupka upravo zbog potreba maloljetnika (Soković & Bejatović, 2009, 83). Svrha ovakvog postupanja sudova ogledala bi se u aktivnom uključivanju maloljetnika u proces sopstvenog prevaspitavanja sa jačanjem osjećaja vlastite odgovornosti za svoje postupke (Simović et al., 2021a, 242-252).

S obzirom na naprijed izneseno, sud zbog njihove različite sadržine i neposredne namjene može maloljetnom učiniocu krivičnog djela, uz neku od tri mjere pojačanog nadzora, da izrekne jednu ili više njih, od sljedećih posebnih obaveza, i to: 1) da redovno pohađa školu, 2) da ne izostaje s posla, 3) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, 4) da se uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, 5) da se uzdrži od posjećivanja određenih lokala, odnosno priredbi i da se kloni društva i određenih lica koja na njega mogu štetno uticati, 6) da se maloljetnik, uz saglasnost zakonskog zastupnika, podvrgne stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili drugih oblika zavisnosti, 7) da se uključi u pojedinačni ili grupni rad u savjetovalištu za mlade, 8) da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite na kojima se provjerava određeno znanje, 9) da se uključi u određene sportske i rekreativne aktivnosti i 10) da bez posebne saglasnosti suda ne može da napusti mjesto prebivališta ili boravišta (Simović et al., 2021a, 242-252).

Sudija za maloljetnike, prilikom izbora neke od pobrojanih posebnih obaveza posebno vodi računa o tome da odabranu obavezu prilagodi ličnosti maloljetnog učinioca krivičnog djela i prilikama u kojima on živi, odnosno sudija za maloljetnike svakako procjenjuje spremnost maloljetnika da saraduje u ostvarivanju izrečenih vaspitnih mjera. Uz to, prilikom njihovog određivanja sud mora voditi računa o okolnostima koje su dovele do izvršenja krivičnog djela i vaspitnim potrebama maloljetnika, jer samo tako određene posebne obaveze mogu doprinijeti uspješnijem izvršenju izrečene mjere (Grupa autora, 2005, 347-412). U svakom slučaju, sud maloljetniku može odrediti isključivo onu posebnu obavezu za koju (pro)ocijeni da je maloljetnik objektivno može ispuniti.

Posebne obaveze koje je u postupku prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela odredio, sud može naknadno ukinuti ili izmijeniti. Tako će sud naknadno ukinuti posebnu obavezu koja je određena u svim onim slučajevima kada ocijeni da je postignut cilj radi kojeg je obaveza određena ili kada ocijeni da maloljetnik iz objektivnih razloga posebnu obavezu koja mu je određena ne može ispuniti (Grupa autora, 2005, 347-412). S druge strane, prilikom izricanja neke od posebnih obaveza iz seta zakonom propisanih, sudija za maloljetnike upozorava maloljetnog učinioca da u slučaju neispunjenja jedne ili više posebnih obaveza koje su mu određene, u ostavljenom roku, posebna obaveza može da budu zamijenjena nekom

drugom posebnom obavezom, ali i drugom (težom) vaspitnom mjerom (odnosno onom kojom će se bolje ostvariti svrha određivanja posebnih obaveza, pa, samim tim, i svrha vaspitnih mjera) (Perić, 2007, 56–64). Ova aktivnost sudije za maloljetnike koja sadržinski podrazumijeva predočavanje maloljetniku da, kao posljedica nepoštovanja zahtjeva i zabrana iz primijenjenih posebnih obaveza, može da uslijedi izricanje zavodske mjere koja je kvalitativno znatno drukčija i po maloljetnika mnogo zahtjevnija mjera koja znači potpuno izdvajanje iz sredine u kojoj je do tada živio, trebalo bi da uspešno “disciplinuje” maloljetnika i njegove roditelje ili lica koja se staraju o maloljetniku u pogledu ispunjavanja posebnih obaveza (Soković & Bejatović, 2009, 83). Uz prednje, ovo ovlaštenje sudija za maloljetnike može koristiti samo ako prethodno utvrdi da je maloljetnik mogao ispuniti određenu posebnu obavezu, te da neispunjenje određene posebne obaveze ukazuje da se svrha vaspitnih mjera neće moći ostvariti izrečenom vaspitnom mjerom (Simović et al., 2021a, 242-252).

Sudija za maloljetnike je dužan da, tokom izvršavanja vaspitne mjere pojačanog nadzora, prati, između ostalog, i ispunjenje posebnih obaveza koje su prema maloljetniku određene. On to može činiti neposrednim kontaktom sa maloljetnikom i njegovim roditeljima, usvojiocem ili staraocem, odnosno drugom porodicom koja vrši pojačani nadzor nad maloljetnikom ili preko nadležnog organa socijalne zaštite.

3.5. ZAKLJUČAK

Vaspitne mjere pojačanog nadzora predstavljaju nezaobilazno sredstvo predviđeno u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske, ali i u maloljetničkim krivičnim zakonodavstvima većine zemalja bivše Jugoslavije (uz Federaciju BiH i Brčko distrikt BiH, propisane su i maloljetničkim krivičnim zakonima Hrvatske, Srbije, Crne Gore itd.). One, u svakom slučaju zauzimaju posebno mjesto među maloljetničkim krivičnopravnim sankcijama i uz mjere upozorenja i usmjeravanja i zavodske vaspitne mjere, treća su, samostalna vrsta vaspitnih mjera. U pogledu njihove primjene, ove vaspitne mjere predstavljaju najprimjenjenije maloljetničke sankcije posebno iz dva razloga, i to: 1. maloljetnici u najvećem broju slučajeva vrše lakša krivična djela za koja je i primjereno i adekvatno izricati baš ove vaspitne mjere i 2. one su najekonomičnije vaspitne mjere koje obično ne zahtijevaju posebna budžetska sredstva, odnosno skoro ništa ne koštaju državne budžete.

Primjena vaspitnih mjera pojačanog nadzora zavisi od stava, odnosno odluke suda (naime, sudija za maloljetnike ih može primijeniti, ali to i ne mora učiniti), kao što od stava suda, odnosno sudije za maloljetnike zavisi i koji će (odnosno od koga) pojačani nadzor primijeniti, sa kojim rokom njegovog trajanja, kao i da li će primijenjeni pojačani nadzor u nekoj fazi njegove primjene, odnosno izvršenja, izmijeniti, ukinuti ili odrediti njegovo drukčije trajanje. Prilikom donošenja navedenih odluka, sudija za maloljetnike svakako ima u vidu stanje ličnosti maloljetnog učinioca krivičnog djela i potrebe njegove ličnosti.

Literatura

- Batričević, A. 2010. Vaspitne mere pojačanog nadzora maloljetnika u krivičnom pravu Finske i Italije, *Strani pravni život*, Beograd, 1/2010.
- Ćorović, E. 2015. *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, Državni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.
- Govedarica, M. 2013. *Maloljetni učinioci u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske*, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Istočnom Sarajevu.
- Grupa autora. 2005. *Komentari krivičnih (kaznenih) zakona u BiH*, knjiga II, Zajednički projekat Savjeta Evrope i Evropske komisije, Sarajevo.
- Gurda, V. 2013. *Maloljetničke mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, doktorska disertacija, Pravni fakultet, Tuzla.
- Jovašević, D. 2005. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Službeni list Srbije i Crne Gore, Beograd.
- Jovašević, D. 2006. Osnovne karakteristike novog krivičnog zakonodavstva Republike Srbije, *Zbornik Pravnog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, Istočno Sarajevo.
- Jovašević, D. 2006. Osnovne karakteristike novog maloljetničkog krivičnog prava Republike Srbije, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, 27/2006.
- Jovašević, D. 2008. Primena vaspitnih mera u novom krivičnom pravu Republike Srbije, *Zbornik radova, Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja*, Banja Luka.
- Jovašević, D. & Stevanović, Z. 2008. Sistem krivičnih sankcija za maloljetne učinioce krivičnih djela, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, 3/2008.
- Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Ikanović, V. 2017. *Krivično pravo Republike Srpske – Opšti dio*, Panevropski univerzitet APEIRON Banja Luka, Banja Luka.
- Miković, M. 2004. *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*, Sarajevo.
- Mitrović, Lj. 2012. *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, AIS - Banja Luka.
- Mitrović, Lj. 2009. Krivične sankcije prema maloljetnicima u Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, broj 2/2009.
- Mitrović, Lj. 2011. Uloga organa starateljstva u postupku prema maloljetnicima, *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa: Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta*, Brčko.
- Perić, O. 2007. *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Beograd.
- Perić, O. 2007. Sanctions penales envers les droits des mineurs, *Zbornik radova, Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, prvi dio, Beograd.
- Radulović, Lj. 2010. *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Beograd.
- Radić, I. 2017. Hrvatski sustav maloljetničkih sankcija: trenutno stanje i prijedlozi za promjenu, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* (Zagreb), vol. 24, broj 1/2017.
- Simović, M. et al. 2021a. *Maloljetničko krivično pravo*, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje; Grafomark, Laktaši.
- Simović, M. et al. 2021b. *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, JU Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka.
- Soković, S. & Bejatović, S. 2009. *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Kragujevac.
- Srzentić, N. & Stajić, A. & Lazarević, Lj. 1978. *Krivično pravo SFRJ – opšti deo*, Beograd.

- Uzelac, S. 1996. Katamnestička evaluacija vaspitne mjere pojačane brige i nadzora na temelju iskustva nekadašnjih maloljetnika, *Kriminologija i socijalna integracija*, 1/1996.
- Uzelac, S. 1998. Subjektivna obilježja procjene i uspješnosti odgojne mjere pojačane brige i nadzora, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Split, broj 1-2/98.
- Vranj, V. 2004. Vaspitne mjere prema maloljetnicima i njihovo izvršenje u Bosni i Hercegovini, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 47/2004.
- Zvonarević, M. 1981. *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb.
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 13/2010; 61/2013 i 68/2020.

INTENSIFIED SUPERVISION AND ITS IMPLEMENTATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST JUVENILES

Ljubinko Mitrović

PhD, a full professor at the Faculty of Legal Sciences of the Pan-European University APEIRON in Banja Luka, a research associate at the Institute of Comparative Law, Belgrade

Sonja Tomašević

a senior associate, LLB, Ombudsman for Children of the Republic of Srpska

Summary: *In February 2010, the first and heretofore the only juvenile law fully titled the Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings in the Republic of Srpska was adopted. According to this legislation, a system of alternative measures and criminal sanctions is being imposed on juvenile perpetrators of criminal offenses in the Republic of Srpska (the same case is with other two juvenile laws in Bosnia and Herzegovina, i.e. the juvenile legislation of the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Brčko District of Bosnia and Herzegovina) and it consists of: 1. alternative measures: a) police warning and b) educational recommendations and 2. criminal sanctions: a) educational measures, b) juvenile prison sentence and c) security measures.*

In practice, the educational measures are by far the most applied category of criminal sanctions, and the most applied among them is intensified supervision. Intensified supervision, provided for by our legislation in three manners, (by parents, adoptive parents or guardians; in another family or by the competent guardianship authority) is not a novelty like some other educational i.e. alternative measures in the juvenile criminal legislation of the Republic of Srpska, but they are a separate, an independent type of educational measure, which come after the measures of warning and guidance and before the most difficult, institutional educational measures. This paper discusses precisely the educational measure of intensified supervision and its application in proceedings against juveniles.

Keywords: *juvenile offenders, criminal sanctions, educational measures, increased supervision*